

Jernej Mlekuž

V knjigi je zbral tudi izpovedi drugih ljudi. O spominih na slivovko so se razpisali Zorana Baković, Svetlana Slapšak, Esad Babačić, član zasedbe Dubioza kolektiv Brano Jakubović in brata Miladinović, očeta rakije Šamar.

Slivovka ni dekla politične zgodovine

Kabinet Jerneja Mlekuža je točno tak, kot se spodobi za raziskovalca slivovke: kupi knjig, med njimi pa dober ducat steklenic, zapečatenih in načetih, prozornih in rumenkastih, brendiranih in domačih. Večina jih počiva na tisti knjižni polici, ki se skriva za njegovim hrbtom, kadar sedi pred službenim računalnikom. Mlekuž je pameten človek, njegov stol ima vrtljiva kolesa.

Sogovornikov, ki zamujajo na intervjuje, nikoli ne izpostavljam javno, ampak tokrat bom naredil izjemo. Pa ne zato, ker bi se mi dr. Jernej Mlekuž posebej zameril. Ravno nasprotno. Njegov ne-prihod na intervju je bil sila konceptualen. Prejšnji večer je v Atriju ZRC SAZU predstavljal svojo novo knjigo *Bratstvo in slivovka*, v kateri je opisal zgodovino Jugoslavije iz nadvse neobičajnega zornega kota: iz šilca slivovke.

Ko sva ga s fotografom Matejem Družnikom čakala četrto uro, sva se začela šaliti, ali se ni nemara preveč zavzeto poglobil v preučevano gradivo. Kakšen literarni večer bi to bil, če bi o slivovki le razpravljali? Minilo je še petnajst minut, Matej je moral iti na naslednji opravke, še petnajst minut, tudi meni je bilo dovolj čakanja. Čez dobro uro mi je zazvonil telefon.

»Z današnje perspektive se zdi, da je bila Jugoslavija politična fikcija, toda slivovka je bila njena tekoča realnost.« ugotavlja avtor dela *Bratstvo in slivovka*. FOTO PROMOCIJSKO GRADIVO

»Se opravičujem. Prespal sem intervju. To se mi ni zgodilo že dvajset let.«

Pomislim, vse je v redu, življenje, v katerem si ne moreš privoščiti dodatnega šilca slivovke, ni vredno človekovega obstoja, rekel pa sem: »Vse je v redu. Le v zameno mi boste *on the record* povedali, kaj se je dogajalo sinoči.«

»Bilo je v slogu knjige,« se je zasmel raziskovalec, ki ga poznamo tudi kot avtorja knjig o kranjski klobasi in bureku, »slivovka je tekla v potokih, bele miši so cepetale med nogami, jaz pa sem plesal z njimi.«

Bele miši plešejo tudi po vaši naslovnici.

Ta izraz, ki predstavlja zadnjo fazo alkoholnega delirija, se mi zdi zelo zanimiv iz več razlogov. Upam si trditi, da je zanj slišala velika večina ljudi, starejših od štirideset

let, medtem ko ga mlajša generacija tako rekoč ne pozna. Na to sem postal pozoren, ko me je hči skupaj s štirimi prijatelji – vsi obiskujejo bežigraske gimnazije – vprašala, kaj pomenijo bele miši. Nihče ni vedel. Šel sem še korak dlje, na ulici sem ustavil približno petdeset ljudi, ki sem jim po videzu prisodil manj kot trideset let. Le eden je poznal ta izraz.

Kaj je privedlo do tega generacijskega razkoraka?

Najbrž je prvi razlog, da je bilo alkoholizma včasih več, bil je bolj viden, pogostejše smo se pogovarjali o njem. Po domače povedano: po vaseh in mestih je bilo mogoče videti več pijancev. Danes se te zadeve pogostejše prikriva. Del krivde za generacijski razkorak ima gotovo tudi Andrej Šifrer s pesmijo *Moje miške*. *Moje miške majce-*

GLOBLJE KO SEM SE POTAPLJAL VANJO, BOLJ SEM POSTAJAL PREPRIČAN, DA JE IMELA SLIVOVKA ZELO POSEBNO VLOGO V JUGOSLOVANSKI DRUŽBI.

ne/so edina stvar, ki imam jo še. Ko sem bil otrok, je bil ta komad velik hit. Še danes mislim, da je eden najboljših Šifrerjevih komadov, takrat pa sem se spraševal, kaj za vraga so te miši.

V knjigi navajate ogromno referenc: od statističnih podatkov prek likovnih gradiv do leposlovnih odlomkov, denimo iz romanov Gorana Vojnovića in Miljenka Jergovića. Kako ste jih zbrali skupaj? Osnovo je predstavljala Digitalna knjižnica Slovenije. V iskalnik sem vpisal geslo »slivovka«. Med gradivi sem našel približno 16.000 zadetkov. Sistematično sem pregledal časopise iz različnih zgodovinskih obdobj. Že tam je bilo veliko zanimivih podatkov, toda zdi se mi, da je moč knjige drugje. Do nekaterih spoznanj namreč ni mogoče priti po linearni poti, še zlasti ne o slivovki. Njen svet je vročkrven, ekspresiven, fluiden, opojen. Knjiga o njej se mora malce majati. Zato sem poleg omenjene »sistematične« osnove vključil gradiva, ki ste jih omenili, pa spomine, anekdote, tudi osebne ... Rad rečem, da gre za znanost o ostankih; za vse tisto, kar resno zgodovinopisje ponavadi izpusti.

Med drugim izpostavljate, da so v Kraljevini Jugoslaviji na slivovko gledali precej drugače kot v povojnem obdobju. Kako so politične in ideološke spremembe vplivale na odnos do te žgane pijače?

Najprej želim poudariti, da slivovka ni dekla politične zgodovine. Je samosvoja, trmoglava reč, ki se ni uklanjala volji politikov, toda dejstvo je, da je bil alkoholizem v medvojni Jugoslaviji izjemno pereč družbeni in zdravstveni problem. Na nekatere dni je zaradi pijančevanja umrlo po več sto ljudi. Obenem se je gibanje za boj proti alkoholu povezovalo z idejami o narodni čistosti. Simbioza teh dveh pojavov – boja proti alkoholizmu in nacionalizma – je bila v medvojnem obdobju zelo izrazita.

Alkoholizem je bil problem tudi v socialistični Jugoslaviji, toda odnos do alkohola je bil bolj sproščen in permissivno-vključujoč. Ljudje, ki niso pili, so pogosto obveljali za čudake. Pilo se je ob vsaki priložnosti: zjutraj, v službi, med malico, ko si kupil nov traktor, ko si se ločil, poročil, dobil otroka ... Seveda je bilo veliko posameznikov, ki so se tudi takrat odločno borili proti alkoholizmu, toda višji politični sloj je le redko javno opozarjal na ta vidik; mislim, da je bil Stane Kavčič eden izmed redkih. V tem okolju je slivovka sčasoma začela igrati vlogo jugoslovanske pивske zastave. Postala je pomemben člen pri oblikovanju skupne jugoslovanske identitete. Njena vloga je bila do neke mere tudi protokolarne narave. Tito je sicer prisegal na viski, ampak kot lahko beremo, je

imel v svoji vitrini tudi steklenico slivovke, ki jo je tujim gostom ponujal kot izraz jugoslovanske dobrodošlice.

Ste tudi zaradi tega izpostavili viski kot antipod slivovke?

Zgodba z viskijem v Jugoslaviji je zelo zanimiva, človek bi tudi o njem lahko napisal več knjig. Do neke mere je bil antipod slivovke. Na statusni lestvici je slivovka obdržala sloves ljudskosti, plebejskosti, domačnosti. Bila je najbolj priljubljena žgana pijača, slive so predstavljale dve tretjini jugoslovanskih sadnih dreves.

Na drugi strani je viski veljal za pijačo premožnejših, imel je tudi močan zahodnjaški priokus, navsezadnje smo ga uvažali z Zahoda, na filmskih platnih smo videli, kako ga pijejo v vesternih ...

Je to povezano z ugotovitvijo Svetlane Slapšak, ki je ob vaši knjigi zapisala, da so v jugoslovanskih filmih slivovko vedno pile moralno krepotne ženske, medtem ko so lahkoživke posegale po zahodnjaških okusih?

Do neke mere je gotovo povezano. Tudi Jergović piše, da je bil viski povezan s poročili o gospodarstvu in kriminalu, zato smo ga včasih doživljali kot pijačo ljudi, ki delujejo onkraj zakona. V prvih letih socialistične Jugoslavije ga je bilo mogoče uvoziti samo na črno, pozneje je bil na voljo v brezarinskih trgovinah. Slivovka je medtem ostala domača čarovnica iz sadovnjaka, ki je vsem dišala znano in vzbujala občutek bližine in topline.

Zapisali ste, da je bil vaš prvotni delovni naslov *Kako je slivovka okrepila jugoslovanski narod*. Kako bi danes odgovorili na to vprašanje?

ZDI SE MI, DA MORAMO NUJNO OBRAVNAVATI POJAVE, KI JIM GROZI, DA JIH BO POLITIČNA KOREKTNOST UDUŠILA.

Moje osnovno izhodišče je, da narodov – ne le jugoslovanskega – ne oblikujejo le politiki, diplomati, maršali, rudarji, rock zvezde, nogometaši in ostali predstavniki vrste homo sapiens, ampak tudi nepregledna množica reči. Zavedam se, da pravzaprav ustvarjam zgodbe, morda celo legende, četudi se opiram na dejstva. Vsako zgodovinopisje vsebuje pripoved. Pripoved o nečem. V tem primeru o slivovki. Toda to ne pomeni, da je ta zgodba zrasla na mojem zelniku. Globlje ko sem se potapljal vanjo, bolj sem postajal prepričan, da je imela slivovka zelo posebno vlogo v jugoslovanski družbi. Razpad Jugoslavije so skoraj vsi teoretiki in zgodovinarji komentirali s politično-ekonomskega vidika, po mojem mnenju pa bi imela naša nekdanja skupna država veliko več možnosti za preživetje, če bi politiki več pozornosti namenjali rečem, ki so Jugoslovonom vzbujale občutek skupne pripadnosti.

Na to namigujete že z naslovom.

Da. Z današnje perspektive se zdi, da je bila Jugoslavija politična fikcija, toda slivovka je bila njena tekoča realnost. Sporočilo moje knjige je: če je jugoslovanski narod kdaj obstajal, je obstajal na jeziku, dokaz za to pa je slivovka.

Žal nas gastronomija pogosto tudi razdvaja, kar ponazarjate s primerom angleške pevke albanskega rodu Due Lipa. Potem ko je v neki pogovorni oddaji dejala, da je ajvar njena najljubša albanska jed, se je na srbski strani nanjo usul plaz ogorčenih komentarjev.

Slivovka je v postjugoslovanskem mačku, kot imenujem obdobje po razpadu nekdanje skupne države, ohranila povezovalno vlogo, po

drugi strani pa je bila tudi razdiralka. Po svoje je zelo promiskuitetna; gre z vsakim, ki si jo zaželi. Nikomur se ne pusti zvezati. Na eni strani jo srečujemo v jugonostalgičnem diskurzu, na drugi pa je postala plen nacionalizmov. Hitro se znajde v debatah, kaj je naše, kaj so nam ukradli ... O tem priča veliko zgodb, denimo tista o slivovki znamke Tesla. Izdeluje jo nemški državljani, potomec hrvaških izseljencev. Ko so jo odkrili srbski mediji, so razburkali nacionalna čustva, češ da Hrvati Srbom znova skušajo ukrasti velikega izumitelja, čigar oče je bil pravoslavni duhovnik, da jim bodo verjetno kmalu ukradli še karađordev zrezek ...

Kaj ste ugotovili o slovenskem odnosu do te pijače? Ko sem razmišljal o tem vidiku, so se mi misli vedno znova vračale k imenu: beseda šljiva gre precej lažje z jezika kot slivovka.

Mislim, da etimologija nima veliko opraviti z našim odnosom do te pijače. Glavni razlog, da smo do nje včasih malce bolj zadržani, je, da imamo veliko različnih sadnih žganic. Slivovka je le ena izmed mnogih. Poleg tega nimamo samo ene besede zanj, ponekod ji rečejo češpljevec.

Slovenija je edina nekdanja jugoslovanska republika, v kateri sliva ni prevladujoča vrsta sadnih dreves. Pri nas je več jablan. V Srbiji, še zlasti na območju južno od Beograda, je sliva tako rekoč monokultura. Podobno je na severu Bosne. Ko v gostilni naročiš rakijo, je samoumevno, da naročaš šljivo. Ob koncu devetnajstega in začetku dvajsetega stoletja so slive predstavljale približno tretjino srbskega izvoza. To je omogočala železniška proga Kragujevac–

SLOVENIJA JE EDINA NEKDANJA JUGOSLOVANSKA REPUBLIKA, V KATERI SLIVA NI PREVLAJUJOČA VRSTA SADNIH DREVES.

Beograd, ki so jo vzpostavili leta 1886. Prek Beograda so nato slive pošiljali v Budimpešto, kjer so iz njih delali marmelado za lačno delovno ljudstvo, pa tudi palinko, madžarsko različico slivovke.

Ali v kulinariki obstaja ekvivalent slivovke ali vsaj njen približek? Še zlasti v kontekstu vašega premisleka o njeni povezovalni vlogi v jugoslovanskem prostoru.

Pravzaprav ne. Našel si jo v vseh kotičkih skupne države. Čevapčiči, na primer, te sreče niso imeli. Tudi burek je v Sloveniji prišlek.

Kako je na vaš ustvarjalni proces vplivalo dejstvo, da pišete o alkoholni pijači? Torej o pijači, ki je mladoletni ne smejo kupiti, pijači, ki jo del ljudi še vedno dojema kot vir zla ...

Mislim, da me je to le še podžgalo. Večkrat poudarim, da je alkoholizem problem, toda to ne pomeni, da si moramo zatiskati oči pred njim. Nekateri ljudje morda težko slišijo nekatere zgodbe, povezane z alkoholom. Morda jih celo ne želijo slišati, toda alkohol je del naše zgodovine in kot tak si zasluži obravnavo. Je del naše kulture, spremljevalec človeške domišljije, umetnosti, ekscesov ... Po teoriji pijane opice bi naša vrsta še vedno skakala po savanskih krošnjah, če naši predniki ne bi zagrizli v fermentirane sadeže, ki so bili bolj kalorični in antiseptični, povrh vsega pa jim je malo alkohola v krvi podžgalo slo po spolnosti.

Dodaten motiv mi je predstavljal občutek, da kot družba postajamo vedno bolj previdni in sterilni. Zdi se mi, da moramo nujno obravnavati pojave, ki jim grozi, da jih bo politična korektnost udušila.

Pred leti ste za Delo dejali, da veliko bolj kot v znanosti uživate na rečnih brzicah.

Še vedno stoođstotno stojim za to trditvijo. Če kaj vem o življenju, potem je to to. (smeh)

Nadaljevali ste: »Sledijo turna smuka, spusti z gorskim kolesom in podobne reči, ki možganom večinoma ne dovolijo, da bi jih okupirala vprašanja bivanja, smisla, pomena in podobnih človeških tegob.« Katere športne aktivnosti so po vaših izkušnjah najbolj kompatibilne s slivovko?

Danes prevladuje ideja, da alkohol ne spada v svet športa. Ta razkorak se nam zdi samoumeven, toda včasih ni bil. Ko so japonski telovadci prišli v Jugoslavijo, so dobili šilce slivovke, in vsi so ga brez težav spili. Sam seveda nisem vrhunski športnik, kljub temu pa mi šport predstavlja velik užitek. Zraven spada tudi dobra družba in – tega nikoli nisem skrival – kakšna alkoholna pijača po uspešno opravljenem podvigu.

Pravi, da ima težave z disciplinarno identiteto. Ob njegovem imenu se najpogosteje znajdejo nazivi etnolog, geograf, antropolog, kulturolog, zgodovinar, hidrolog.